

ГЕНОЦИД ЄВРЕЇВ КОЛОМИЙСЬКОГО ОКРУГУ ДИСТРИКТУ ГАЛИЧИНА (1941–1944)

У статті показано особливості геноциду євреїв на території Коломийського округу, який в період німецької окупації включав не тільки власне Коломийщину, але й території Косівщини, Снятинщини та Городенківщини. У даному регіоні Катастрофи зазнала єврейська громада, яка впродовж століть була невід'ємною частиною історії цього краю та внесла вагомий внесок в історію та культуру єврейства загалом.

Ключові слова: *Коломийський округ, єврейські громади, Голокост, депортація, акції.*

На сьогоднішній день дослідження Голокосту євреїв України відбувається в рамках поглиблення вивчення його специфіки в окремих регіонах: на Київщині, Харківщині, Півдні України, Волині, в Криму, Буковині та ін.

Організоване й систематичне знищення євреїв Прикарпаття розпочалося одразу з переходом у зону німецької окупації. Як відомо, 1 серпня 1941 року на територіях сучасних Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської (без північних районів) областей було створено дистрикт Галичина, який у рамках політики „розшматування” України, яку проводило нацистське керівництво Рейху, включено до складу Польського генерал-губернаторства. На території власне Станіславської області було створено Станіславський, Коломийський, Калуський і Городенківський округи. Згідно зі змінами до адміністративно-територіального поділу, проведеними німецькою адміністрацією 4 квітня 1942 р., Городенківський та Калуський округи були ліквідовані. Повіти, які входили до складу Городенківського округу, були поділені: Тлумацький відійшов до Станіславського, а Городенківський – до Коломийського округу.

Таким чином, до складу Коломийського округу дистрикту Галичина ввійшли Косівський, Снятинський, Коломийський, а з квітня 1942 р. і Городенківський повіт. У даному регіоні станом на 01 січня 1939 р. проживало 44,6 тис. євреїв, а на початку радянсько-німецької війни їх кількість, враховуючи біженців, становила вже більше 50 тисяч. В історичному плані це був регіон традиційного розселення євреїв ще з XVI-XVII ст. Тому досить багатою є історія єврейської громади краю:

- саме тут, на Покутті й Гуцульщині, з XVIII ст. „здобуває прихильників релігійно-містичний рух – хасидизм” [23, с. 146], який і зародився у горах біля Косова й Кут, де його засновник раббі Ізраїль Баал Шем Тов (Бешт) „пізнав чи не головні істини” [25, с. 234]; звідси бере коріння династія рабинів, яка так і називається *Косівська хасидська династія* (активна в Брукліні, де має свою синагогу та на півночі Ізраїлю в м. Цфат) [25, с. 233];

- єврейство краю, зважаючи на торговельну, ремісничу та підприємницьку активність, протягом двох останніх століть відіграло помітну роль в економічному та культурному житті міст і містечок (станом на 01 січня 1939 в. відсоток євреїв-городян у окрузі становив 36 %);

- край був ареною національних рухів (українського, єврейського), тому його етнополітичне і етнокультурне значення важко переоцінити; перший осередок сіоністського руху, очолюваний Ізраелем Фаденхрехтом, був заснований в Коломиї ще на зорі розвитку самого сіоністського руху в 1880 р. й видавав часопис „Ізраель” гебраїською мовою, а на 1-му сіоністському конгресі в Базелі в 1897 р. Коломию репрезентували два депутати – Соломон Зінгер та Розенгехт (для порівняння: Львів – лише один); у політичному середовищі Коломиї міжвоєнного періоду діяли відомі діячі партії „Мізрахі” – Ф. Ротштрайх, І. Горовіц, М. Штерн та посол до польського Сейму В. Фарбштайн; тривалий час бургомістром Коломиї був Йосиф Функенштейн; у 1930 р. рабином Коломиї обрано Йосифа Лау [23, с. 149] (династія рабинів Лау нині є досить відомою в Ізраїлі);

- це край міжетнічної толерантності, а почасти і співпраці, про що свідчить, зокрема, діяльність відомого видавництва Якуба Орендштейна „Галицька накладня”, яке видавало українську класику та політичну літературу.

Тому у нашій статті ми ставимо завдання показати особливості геноциду євреїв у регіоні, де геноциду зазнала єврейська громада, яка впродовж століть була невід’ємною частиною історії цього краю та внесла вагомий внесок в історію та культуру єврейства загалом.

Голокост євреїв Коломийщини був предметом окремих розвідок Б.С. Арсена, О.Й. Круглова, І.С. Монолатія, О.Мельничука, М.Титинюка, польської дослідниці В.Крупської; торкалися цього питання у своїх монографіях Я. Хонігсман, Я. Рабинович та ін. [19, 22, 24, 26-28, 30-32]. Але, на нашу думку, проблема Голокосту на території Коломийського округу потребує більш глибокого вивчення й детальнішого висвітлення.

Саме місто Коломия стало центром Коломийського округу, залишаючись й окремою адміністративною одиницею на чолі з міським комісаріатом. За даними перепису 1931 р., у Коломії проживало 14 137 євреїв (41,8% від загальної кількості населення міста), за статистичними даними на 01.01.1939 р. – 15 100 (42,5%) [20, с. 181, 189]. Наприкінці 1940 р. у містечку налічувалося 17 100 [19, с. 135], напередодні 22 червня 1941 р. – 19 500 [32, s. 27]. Ймовірно, що кількість єврейського населення міста зросла за рахунок біженців із Заходу та новоприбулих радянських працівників із СРСР. Більше тисячі євреїв евакуювались, втекли або були призвані в армію.

Коломия була окупована угорськими військами 1 липня 1941 р., які контролювали місто на протязі місяця. У липні 1941 р. у місто прибуло ще біля чотирьох тисяч євреїв, депортованих з Угорщини [19, с. 136, 146; 32, s. 27].

Уже в перший день окупації міста, 1 липня 1941 р., двадцять найбільш авторитетних членів єврейської громади Коломії заставили вручну демонтувати пам'ятник Леніну. Вони загинули на місці. За одними даними це була антисемітська акція місцевого населення [19, с. 134], за іншими – наказ віддано угорською адміністрацією, а сама акція проходила під контролем української поліції [32, s. 27]. До приходу німецьких нацистів у краї мала місце ще одна трагічна антисемітська акція: 3 липня 1941 р. біля 200 євреїв загинули в с. Незвисько (59 з них – місцевих, решта – з навколишніх сіл Лука, Герасимів, Жабокруки, Живачів, Уніж, Петрів, Підвербці та ін. [30, с. 112-113, 189, 220, 253, 258, 323; 21, с. 10; 31, с. 72]).

З 29 липня 1941 р. євреї повинні були носити спеціальні розпізнавальні знаки – пов'язки з зіркою Давида й виконувати різноманітні принизливі

примусові роботи: очищення міста, парку, каналізації, ремонт доріг та ін. [7, арк. 1-287; 8, арк. 1-11]. 1 серпня 1941 р. в Коломиї створено юденрат, який очолив М. Горовіц – колишній старший поручик польської армії. Почав також діяти Єврейський комітет допомоги (Jüdisches Hilfskomitee), до якого входило біля 100 осіб, і при ньому – єврейська лікарня [6, арк. 82-82зв.; 92-92зв.]. 19 серпня 1941 р. на євреїв міста накладено контрибуцію: вони зобов'язані були здати все золото, срібло, коштовності, шкіряні, хутряні й зимові речі та ін. [2, арк. 36-38].

Масове знищення євреїв почалось 12 жовтня 1941 р.: біля трьох тисяч осіб зігнали до в'язниці, розмістили в камерах по 80-100 осіб і протримали там без їжі й води три доби [32, s. 28]. Після цього знесилених повели на розстріл на околицю Шепарівського лісу. 80 євреїв були розстріляні ще напередодні, але після того, як вони викопали яму розмірами 10x10 м (саме такі квадратного розміру заглибини простежувалися, починаючи з узлісся Шепарівського лісу, справа від головного шосе, ще в 1960-х роках [17, с. 61]). Перед стратою рабин встиг прочитати молитву „Шма Ісраель”. Зауважимо, що 12 жовтня 1941 р. – у день єврейського нового року *Рош-га-шана* – відбувся й наймасовіший розстріл євреїв Станіслава.

6 листопада 1941 р. під час акції, „присвяченій” вже річниці Жовтневої революції на єврейському цвинтарі Коломиї розстріляно групу єврейської інтелігенції – декілька сот осіб. 24 січня 1942 р. на цьому ж місці загинуло ще 400 адвокатів, вчителів, лікарів, підприємців-євреїв [19, с. 146; 32, s. 28].

15 листопада 1941 р. 500 осіб – в основному літніх людей, хворих – убивці розстріляли в Шепарівському лісі. А 23 грудня 1941 р., тут таки ж знищено велику групу євреїв, які мали закордонні паспорти – 1200 осіб [32, s. 28]: в основному біженців з Угорщини, а також з Німеччини.

Із середини листопада 1941 р. до 26 березня 1942 р. тривало переселення євреїв Коломиї в гетто [19, с. 140]. Воно складалося з трьох ділянок, розташованих у різних районах міста. Кожна з них була оточена парканом, а вікна, які виходили на „арійську” сторону забиті дошками. Гетто №1 займало

східну частину центра міста й було обмежене вулицями Валова, Коперника, Легіонів, Пілсудського, східною й північною частиною ринку. Умови проживання в гетто зимою-весною 1942 р. були дуже важкі. Юденратом була організована їдальня для особливо потребуєчих і дітей-сиріт [32, s. 29], але продуктів катастрофічно не вистачало й щоденно багато євреїв помирало від голоду й хвороб.

Із 3 березня 1942 р. нацисти приступили до організації гетто №2, яке розмістилося поруч із гетто №1 і прилягало до Чорного потоку. Його границями були вулиці Совінського (Мокра), Легіонів, Замкова й св. Мартина. Гетто №3, яке знаходилось у Кутському передмісті, охоплювало райони Торговиці, Млинівку, вулиці Ломану, ліву сторону вул. Словацького, Декерта, Старогончарну і Новий Світ [16, с. 1].

У всіх трьох дільницях гетто знаходилось приблизно 18-20 тисяч євреїв [19, с. 147; 32, s. 28-29]. За даними Крупської, в гетто навіть вдалось організувати навчання дітей [32, s. 29]. З 1 червня 1942 р. у ньому діяла організація Jüdische Soziale Hilfs, в якій працювало 26 осіб, та аптека, що функціонувала при ній [6, арк. 52-52 зв.].

1 квітня 1942 р., в той день, коли греко-католики святкували Паску, окупанти підпалили гетто №2 разом з його мешканцями. Це була „розплата” за невиконання наказу гестапо стосовно видачі протягом 24-х годин одного єврея – колишнього радянського активіста, який нібито переховувався в гетто. Після того, як відведений нацистами час минув, а ніхто так і не був виданий почалась „акція”, в результаті якої розстріляно 250 осіб; більше ста – в основному діти й літні люди – згоріли в районі вул. Новий Світ і Старий Світ, а основну частину – за різними даними від 2-х [30, с.160] до 5-ти тисяч [19, с.147; 32, s. 29] – зігнали в двір в’язниці, а через два дні – 3 квітня 1942 р. відправили у табір смерті Белжець. Це була перша „партія” євреїв з Коломиї, що загинули в цій фабриці смерті [19, с. 147; 32, s. 29].

У червні 1942 р. в Коломийському гетто перебувало біля 11 тисяч місцевих і біля 5 тисяч євреїв з округу.

7 вересня 1942 р. євреям було наказано з'явитися о 5.30 на збірний пункт біржі праці нібито для „реєстрації”. У призначений час зібралось 5300 осіб, ще 600 євреїв зігнали із оточеного гетто, але тільки одну тисячу з них відділили як необхідну робочу силу. Решту загрузили по 100 і більше осіб у вагони, які забили цвяхами, запломбували й відправили в Белжець. У цей день, згідно зі звітами німецьких каральних органів, було «переселено» 4769 євреїв, а ще 300 євреїв – „заразних, ослаблених і непридатних до транспортування” – розстріляли на місці; 200 чол. померло у вагонах, частина євреїв вночі, протиснувшись через віддушини, втекла. 15 з втікачів були вбиті [18, с. 326-328].

Частину спеціалістів-євреїв з Коломиї в жовтні 1942 р. переселили в „юлаг” Станіслава [28, с. 204], а гетто №2 і №3 у листопаді 1942 р. закрили. Тих, хто вцілів, перевели в гетто №1 (в основному в приміщення лікарні й головної синагоги). У частково спаленому ще в квітні 1942 р. гетто №1 в середині грудня 1942 р. залишалось 1,5–2 тис. євреїв [32, с. 30]. У грудні 1942 р. і січні 1943 р. розстріли проходили на єврейському цвинтарі Коломиї. Основну частину останніх в'язнів гетто знищили 20 січня 1943 р., зігнавши їх перед цим у будинки по вул. Валовій. У ніч з 31 січня на 1 лютого була проведена т.зв. „ліквідаційна акція” – розстріляна остання тисяча коломийських євреїв. 1 лютого 1943 р. Коломия була оголошена „юденфрай”. Станом на 01 березня 1943 р., за німецькими статистичними даними, в Коломиї залишилось живими семеро євреїв, а в окрузі – 15 [3, арк. 43]. Всіх їх, крім лікарів, які покінчили життя самогубством, розстріляли в березні 1943 р. на цвинтарі.

Сучасник тих подій В. Кобринський так писав про Шепарівський ліс, де здійснювалися акції знищення: „Жахливі речі відбувалися в цьому лісі – плач та лемент чули не лише селяни, але й мешканці Коломиї” [24, с. 93]. З середини жовтня 1941 р. Шепарівський ліс став місцем масового розстрілу не тільки євреїв міста Коломиї, але й Коломийського округу:

- 16-17 жовтня 1941 р. тут загинуло 1918 євреїв з Косова і 114 з с. Вербовець [11, арк. 2];

- у лютому 1942 року колонну з 500 осіб заставили йти до місця розстрілу з піднятими вверх руками; тих, хто опускав руки розстрілювали на місці (ймовірно, це були євреї з Обертина, оскільки є дані, що саме в цей час, нібито за комуністичну діяльність розстріляно в Коломиї обертинських євреїв);
- 23 лютого 1942 р. тут розстріляно 40 євреїв із с. Кобаки [10, арк. 27];
- 29 березня 1942 р. на цьому ж місці знищено 55-60 євреїв з с. Раківчик [12, арк. 19зв.-20зв.];
- 8 і 11 квітня 1942 р. в Коломию „переселили” 250 євреїв із Пістиня і 900 із Заболотова.

Згідно з розпорядженням Коломийського окружного староства від 11 квітня 1942 р. „Про концентрацію євреїв округу” основними місцями їх локалізації визначено міста Коломию, Снятин і Городенка. До Коломиї наказано було переселити євреїв з Косівського, Коломийського повітів, а також із Заболотова Снятинського й Обертина Городенківського повітів. Після 24 квітня 1942 р. євреям було заборонено проживати в інших містах і містечках округу. Виняток було зроблено лише для тих, хто працював на військових заводах в Кутах, Косові, Заболотові й Печеніжині [1, арк. 1]. За наказом органів влади Коломийського округу від 17 червня 1942 р., у Коломийське гетто до 01 липня 1942 р. повинні були переселитися всі, хто не мав свідоцтв, що видавалися біржею праці, у т.ч. і члени сімей працюючих, яким до цього часу ще дозволялося проживання у вище названих населених пунктах [4, арк. 22].

З квітня 1942 р. у Коломийське гетто почали прибувати євреї з різних населених пунктів округу:

- 56 осіб з с. Хомяківка, 13 з с. Малий Гвоздець, 45 з с. Джурків;
- 500 – з Печеніжина, 14 – з с. Прикмище, 16 – з с. Сороки;
- 24 квітня 1942 р. в Коломию (за різними даними) „переселили” від 700 до 1200 осіб з Гвіздця, 1120 – з Обертина, з сіл Жуків, Лука, Якубівка та ін. [13, арк. 33, 49-50], 1000 чол. – з Косова;
- у травні 1942 р. – 1060 євреїв із Яблунова, 23 – з с. Росохач;

- у травні-червні – більше двох тисяч чол. з Городенки й Городенківського повіту [32, с. 29].

Всього в травні-червні 1942 р. в Коломийському гетто було зосереджено біля 5 тис. євреїв округу. Згодом, на початку і в кінці червня 1942 р. (зокрема, тільки 27–28 червня 1942 р. – 2 тис. [32, с. 29; 28, с. 198]), їх чекало нове „переселення” – у табір масового знищення Белжець.

Згідно з розпорядженнями Коломийського окружного староства від 14 і 17 серпня 1942 р. та командування поліції і СД від 10 вересня 1942 р. після 30 вересня 1942 р. євреям округу фактично було заборонено перебування в інших населених пунктах (окрім Коломиї). Розпочалась акція переселення в Коломию євреїв з Городенки, Снятина, Косова, Заболотова [4, арк. 19; 5, арк. 23; 9, арк. 116].

5–8 вересня 1942 р. в Коломию пригнали євреїв з Косова (500-600 осіб), Пістиня (більше 300), Обертина (400), Гвіздця (1200), Рожнева (355 [10, арк. 25]) та ін.; 09 вересня 1942 р. – 1500 євреїв з Кут та 400 схоплених і повернутих румунами євреїв з Косова (пішим маршем по 50 і 35 км). Але вже 7 і 10 вересня їх разом з коломийськими євреями вивезли в табір смерті Белжець.

1500 євреїв з Городенки (включаючи пригнаних сюди чотири сотні євреїв з Обертина) та 1582 євреї з Снятина й навколишніх сіл і містечок повіту, у т. ч. 500 євреїв із Заболотова, 7 вересня 1942 р. також були відправлені в Белжець. Та їх шлях також пролягав через Коломию, оскільки є дані про те, що в цей час в Коломию прибули по десять „завантажених” вагонів з Городенки і Снятина. Ще тридцять вагонів були „завантажені” в Коломиї. До них потрапили зігнані на збірний пункт більше 4-х тисяч осіб (250 спеціалістів відокремили, 100 чол. було вбито під час проведення акції). Загальна кількість євреїв, відправлених 10 вересня 1942 р. у „поїзді смерті” з 50-ти вагонів складала 8205 осіб. Дев’ять, позначених буквою «Л» вагонів (1000-1500 чол.) були „розвантажені” на приміській зі Львовом ст. Клепарів, оскільки їх „пасажири” були відібрані для робіт у таборі примусової праці. Кінцевим пунктом призначення для інших став табір смерті Белжець. Спека, перевтома після виснажливого пішого маршу

до Коломиї, голод, перевантаження вагонів, у яких їхало по 180-200 осіб, трупний сморід призвели до того, що біля двох тисяч осіб померло ще дорогою [18, с. 328-329]. Загальна ж кількість вивезених у табір смерті Белжець 7 і 10 вересня 1942 р. складала 12974 чол. З них біля 5 тис. – коломийські євреї, решта – з округу. Були сміливці, які намагались втекти дорогою: зафіксовані навіть спроби виламати стіни й стелю вагонів [18, с. 326-329].

У вересні 1942 р. 34 євреї з с. Виноград і 335 з с. Рожнів були розстріляні в Шепарівському лісі. У жовтні 1942 р. в Коломию вивезли 700 євреїв з Печеніжина. 11–12 жовтня 1942 р. у Белжець відправили „останню партію” з Коломиї – 4 тисячі євреїв, у т. ч. і всіх дітей з сиротинців.

Таким чином, узагальнюючи наведені вище цифри, можемо констатувати, що серед євреїв, які загинули в Шепарівському лісі та серед вивезених через Коломию в Белжець, були мешканці:

- Городенки і Городенківського р-ну – 3 750 осіб;
- Гвіздця і сіл Гвіздецького районів – за різними даними від 700 до 2400 осіб;
- Заболотова – 1800 чол.,
- Печеніжина – 1200 чол.,
- Коршівського району – біля 240 осіб (у т. ч. з сіл Камінна, Фатівці, Хлібичин, Черемхів та ін.) [12, арк. 1],
- Косова і Косівського р-ну – 3-3,5 тис. євреїв (у т. ч. з с. Вербовець – 114, Старий Косів – 85-96 [11, арк. 67; 14, арк. 25], Кобаки – 16, Пістинь – більше 500 та ін.), Кут і Кутського р-ну – 1,5 -2 тисячі чол. (у т. ч. з села Рожнів – 335 осіб),
- Обертину і Обертинського р-ну – 1620 (с. Липа, Лука, Якубівка та ін.);
- Снятина й Снятинського р-ну – 1582 (с. Балинці – 12, Видинів – 44, Завалля – 31, Ільїнці – 25, Кулачки – 8, Микулинці – 53, Орелець -14);
- Яблунова – 1060 осіб і ймовірно з сіл і містечок району (з Космача 230 осіб) та ін.

Дані з наведеної нижче таблиці, відображають картину Голокосту в інших містах і містечках округу:

Місця скорботи Коломийського округу

	К-ть євреїв на 01.01.1939	% від заг-ї к-ті	К-ть знищених на місці	К-ть загиблих в сусідн. насел. пунктах	К-ть вивезених в Коломию й Белжець	Примітки
Гвіздець	1550	54,4	750		700 - 2400	Через Гвіздець пройшли мешканці навколишніх сіл кол. району та ймовірно біженці, у т. ч. угорські
с. Старий Гвіздець				300		
Городенка	3 750	28,7	650		3750	Серед тих, що пройшли через Городенку (7-7,5 тис.), більше тисячі склали угорські євреї, решта – мешканці населених пунктів Городенківського повіту, в якому станом на 01.01.1939 проживало 7 530 євреїв.
ліс (між селами Семаківці та Михальче)				2 600		Місце загибелі городенківських євреїв.
Жаб'є	490	6	700-1300 („Флесів-ка”)			Тут загинули євреї з Жаб'є, та з сіл колишнього Жабівського району.
Заболотів	2 300	33,8	1000-1200 (гора Хомів)		1800 (900 Коломию, 900 – у Белжець)	Серед загиблих – більше 400 біженців
Косів	3 040	35,8	2088-2700 (Замкова гора)		3,5-4 000 (більше 2 тис. загинули в Шепарівському лісі, решта – вив. у Белжець)	Серед загиблих на Замковій горі було 149 угорських біженців. Загалом через Косів пройшли практично всі мешканці повіту (крім Кут), в якому до 1939 р. проживало 8125 євреїв.
Кути	2520	44,6	1058		1,5-2 тис.	У Кутах загинули і депортовані сюди в кінці липня євреї з Закарпаття.
Незвисько	80		Більше 200			У Незвиську загинули, крім місцевих євреїв, також мешканці сіл Лука, Герасимів, Жабокруки, Живачів та ін.

Печеніжин	1 400	19,4	120		1200	
Снятин	3 500	30,7		3-5 тисяч (Потічанський ліс)	Більше 1, 5 тис.	У 1941 р. кількість єврейського населення Снятина зросла до 5 тис., включаючи біженців з Польщі й Угорщини. Крім біженців, через Снятинське гетто пройшло 1,4 тис. євреїв з населених пунктів кол. Снятинського повіту (крім Заболотова).
Яблунів	1000	46,7	120		Більше 1000	
Всього			11, 7-14,5 тис.чол.			

У червні 1943 року німці оголосили Коломийський округ „вільним від євреїв” [29, с. 96].

Після звільнення Коломиї 29 березня 1944 р. зі схованок вийшло тільки 32 євреї. Їх переховували монахині-урсулянки та мешканці навколишніх сіл. Семеро з них удостоєні звання Праведників Миру: Г.Гайдейчук, З.Крушельницький, О.Онуфрійчук, Ф.Сливинська, Т.Слив'як і сім'я Оршанських. За переховування євреїв були розстріляні Д.Клецан, Дембська, Долинська і сім'я Бернацьких [15, арк. 37-40; 19, с. 149-150].

У вогні Катастрофи загинув рабин Снятина Сімсон Ефраїм (син Нафталі Мешулама Файвіша Ефраїма) разом з родиною, головний рабин Косова – цадік Хаїм Хагер у листопаді 1942 р. депортований у Белжець; серед загиблих в Коломийському гетто – публіцист, редактор, автор художніх і музичних творів, активіст юденрату Фріш Авраам (загинув у 1943 р.), піаністка, випускниця Львівської консерваторії Дебора Бухвайц та ін. [24, с. 92].

Проаналізовані нами джерела й проведені на основі них підрахунки свідчать, що через Коломию пройшло 37-40 тисяч євреїв. З них біля 12,5-16 тис. – це євреї-мешканці цього міста, 19-20 тисяч жителів Коломийського округу та 4 тисячі угорських євреїв. 3,5-4 тисячі жертв загинуло на єврейському цвинтарі Коломиї (тут також ховали вбитих у місті під час проведення акцій), більше 9300 осіб розстріляли в Шепарівському лісі й більше 23300 були вивезені у Белжець.

У своїй статті ми зупинились на висвітленні специфіки втілення в життя нацистами „остаточного вирішення єврейського питання” загалом в Коломийському окрузі та дещо детальніше висвітлили етапи його втілення в місці масового знищення євреїв округу – Коломійі. Поза цим містом, на території округу в загальному підсумку загинуло більше 14 тис. осіб. Тому не менш важливо у подальших дослідженнях зупинитись на детальному відтворенні картини Голокосту в інших містах і містечках округу.

1. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 636, оп. 1, спр. 12, 49 арк.
2. Там само, ф. Р-37, оп. 1, спр. 1, 93 арк.
3. Там само, ф. Р-37, оп. 1, спр. 13, 43 арк.
4. Там само, ф. Р-39, оп. 1, спр. 54, 22 арк.
5. Там само, ф. Р-41, оп. 1, спр. 18, 312 арк.
6. Там само, ф. Р-57, оп. 1, спр. 104, 147 арк.
7. Там само, ф. Р-60, оп. 1д, спр. 1, 287 арк.
8. Там само, ф. Р-60, оп. 1д, спр. 2, 11 арк.
9. Там само, ф. Р-60, оп. 1, спр. 8, 224 арк.
10. Там само, ф. Р-98, оп. 1, спр. 16, 162 арк.
11. Там само, ф. Р-98, оп. 1, спр. 19, 70 арк.
12. Там само, ф. Р-98, оп. 1, спр. 20, 83 арк.
13. Там само, ф. Р-98, оп. 1, спр. 24, 167 арк.
14. Там само, ф. Р-1336, оп. 1, спр. 1г, 138 арк.
15. Там само, ф. Р-2014, оп. 1, спр. 148, 140 арк.
16. Відділ фондів музею історії м. Коломійі. – Др.-11679, 1 арк.
17. Вісник Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – 2000. – №29-30 (жовтень-листопад): Некрополі Прикарпаття. – 210 с.
18. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941–1944 гг. / Составитель А. Круглов. – К., 2002. – 486 с.;
19. Арсен Б. С. Моя гірка правда. Я і Холокост на Прикарпатті / Арсен Б. С. – Надвірна, 2004. – 366 с.
20. Копчак С. І. Етнічна структура й міграції населення українського Прикарпаття (статистико-демографічне дослідження) / Копчак С. І., Мойсеєнко В.І., Романюк М.Д. – Львів: Світ, 1996. – 282 с.
21. Круглов А. И. Хроника Холокоста в Украине / Круглов А. И.; „Ткума”, Центральный украинский фонд истории Холокоста. – Днепропетровск: Центр „Ткума”; Запорожье: Премьер, 2004. – 208 с. – (Серия „Украинская библиотека Холокоста”).
22. Мельничук О. Трагедія Шепарівського лісу / О.Мельничук // Прикарпатська правда. – 1994. – 14 вересня.
23. Монолатій І. С. Забутий світ – коломийські євреї / І. С. Монолатій // Хроніка-2000. – 1998. – №21-22. – С. 145-152.
24. Монолатій І. Катастрофа коломийського єврейства (за матеріалами радянських періодичних видань часів „відлиги”, 1960-ті рр.) / І. Монолатій // Катастрофа європейського єврейства під час Другої світової війни. Рефлексії на межі століть : Матеріали конференції 29-31 серпня 1999 р. / Інститут юдаїки, Національна бібліотека імені В.І.Вернадського. – К.: Дух і Літера, 2000. – С. 89-94.
25. Монолатій І. Косів / І. Монолатій // Незалежний культурологічний часопис «Ї»: Гебрейський усе-світ Галичини. – 2007. – № 48. – С. 230-234.

26. Рабинович Я.Й. На зламі віків: До 1000-річчя проживання євреїв в Україні / Рабинович Я.Й. – К., 1998. – 360 с.
27. Титинюк М. Трагедія Шепарівського лісу / М. Титинюк // Червоний прапор. – 1967. – 22, 24-25, 31 березня, 5 квітня.
28. Хонигсман Я. Катастрофа еврейства Западной Украины. Евреи Восточной Галиции, Западной Волыни, Буковины и Закарпатья в 1933-1945 годах / Яков Хонигсман. – Львов, 1998. – 352 с.
29. Енциклопедія Коломийщини. – Коломия: Вік, 2006. – Зшиток 4, літери Г, Г. – С. 95-97, 202-203.
30. Круглов А. И. Катастрофа украинского еврейства 1941-1944 гг.: Энцикл. справочник / Александр Иосифович Круглов. – Харьков: Каравелла, 2001. – 376 с.
31. Круглов А. И. Энциклопедия Холокоста: Еврейская энциклопедия Украины / Александр Иосифович Круглов; [ред.: И. М. Левитас]. – К., 2000. – 224 с.
32. Krupska В. Gdzie szum Prutu... / В. Krupska // Biuletyn informacyjny oddziału miłośników Kołomyi „Pokucie”. – 1998. – № 2 (26). – S.27-31.

Genocide of Jews in the Kolomyja region of district Galicia (1941–1944)

The article deals with the feature of genocide of Jews on a territory of Kolomyja region. In the period of German occupation the region included not only Kolomyja area, but also the territories of Kosov, Snyatyn and Horodenka. Throughout the centuries a Jewish community of the region was an integral part of its history and has brought the important contribution to the history and culture of Jewry as a whole. But during the Second World War it has suffered the Catastrophe.

Keywords: Kolomyjsky district, the Jewish communities, the Holocaust, deportation, actions.